

Медіація як альтернативний

та ефективний спосіб вирішення межових земельних спорів

О. І. Настіна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету

У статті проведено дослідження медіації як способу вирішення земельних спорів щодо меж земельної ділянки. Медіація розглядається як альтернатива судовому захисту прав на землю та як ефективний механізм примирення сторін.

Ключові слова: конфлікт, медіація, вирішення земельних спорів, земельна ділянка, процесуальне законодавство, нормативно-правова класифікація.

В статье проведено исследование медиации как способа решения земельных споров относительно границ земельного участка. Медиация рассматривается как альтернатива судебной защите прав на землю и как эффективный механизм примирения сторон.

Ключевые слова: конфликт, медиация, решение земельных споров, земельный участок, процессуальное законодательство, нормативно-правовая классификация.

The article is research the mediations as a way of the decision land dispute concerning border the land plot. The mediation is alternative of judicial protection of land law and effective mechanism of reconciliation.

Keywords: conflict, mediation, solution of land disputes, plot of land, procedural law, regulatory classification.

Забезпечення принципу верховенства права, гарантій реалізації земельних прав часто пов'язують зі здійсненням правосуддя та дієвістю судової влади. Однак у цій сфері сучасні земельно-правові норми не виконують свою регулюючу функцію. Судова система перебуває у кризовому стані: корупційність, хабарництво, невиконання судових рішень, втрата довіри до правосуддя. Поглибленню таких процесів сприяє нестабільне соціально-економічне та політичне становище в Україні.

Саме земельний конфлікт, його загострення призводять до виникнення земельних спорів. В переважній більшості юрисдикційні органи своїми рішеннями не можуть задовольнити сторін земельно-правового межового спору, і тому не відбувається необхідного захисту земельних прав. Вирішити проблему може позаюрисдикційна практика. Для ефективного вирішення конфлікту не потрібна його нормативно-правова класифікація, достатньо характерних ознак, які компетентний орган може визнати прийнятними для порушення відповідної процедури, альтернативній судовій.

Актуальність теми обумовлена недосконалістю чинного процесуального законодавства, відсутністю єдиної практики розгляду земельних спорів, збільшенням кількості звернень за захистом до судових органів у т. зв. «межових спорах». Виникненню нових видів земельно-правових конфліктів та збільшенню відповідних судових позовів протистоїть відсутність дієвих механізмів позасудового та альтернативного захисту земельних межових спорів.

Підняте проблемне питання у своїх наукових роботах досліджували такі вітчизняні вчені-правознавці, як Г. О. Аксеньонко, В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Д. В. Бусуйок, А. О. Бондар, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, В. К. Гуревський, В. М. Єрмоленко, І. О. Іконицька, Т. В. Ковальчук, Т. О. Коваленко, М. В. Краснова, П. Ф. Кулинич, А. В. Лей-

ба, Н. Р. Малишева, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. М. Пащенко, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук та ін.

У результатах дослідження правового регулювання земельних спорів А. В. Лейба обґрунтовує, що для вирішення земельних спорів можуть бути застосовані юрисдикційна й неюрисдикційна форми захисту; остання – це захист суб'єктивного земельного права самостійними діями конкретної особи без звернення до державних чи інших уповноважених органів [1]. Саме неюрисдикційні (альтернативні) способи захисту земельних прав, відносно самостійні способи захисту громадянами сьогодні є не врегульованими з боку законодавства та залишаються малодослідженими у науці.

З розвитком науки земельного права доктринальні погляди на природу земельних спорів мають різний зміст. Так, під земельними спорами в земельно-правовій доктрині розуміють спори (конфлікти), що виникали між громадянами, підприємствами, установами та організаціями, з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками [2].

Беручи за основу предмет спору, розрізняють три групи спорів: 1) власне земельні спори; 2) майнові спори, пов'язані із землею; 3) спори щодо оскарження рішень і дій органів влади у сфері регулювання земельних відносин [3]. Визначаючи земельні юрисдикційні правовідносини складовою гарантій прав на землю, науковці вказують, що судовий захист земельних прав є найбільш кваліфікованим й універсальним способом захисту прав і свобод суб'єктів, хоча й містять певні недоліки [4]. Сьогодні, аналізуючи судову статистику та практику у межових земельних спорах, з такими висновками навряд чи можна погодитись.

Переважна частина наукових досліджень резюмують, що всі земельні спори є різновидом правових конфліктів. Визна-

чальною ознакою таких спорів вважається те, що вони прямо чи опосередковано стосуються земель у межах території України, земельної ділянки, її частини чи прав на неї, у тому числі на земельну частку (пай).

Земельний конфлікт визначається як форма максимального загострення соціальних протиріч, пов'язаних із земельними та іншими правами, які проявляються в зіткненні різних соціальних суб'єктів, що призводить до можливості виникнення земельних та інших спорів, урегулювання яких вимагає спеціальних правових механізмів [1]. Для розуміння причин виникнення межових земельних спорів важливо пам'ятати, що юридичний конфлікт є різновидом соціального конфлікту, в основу якого покладено підсвідоме протиріччя особистості людини, протилежність поглядів, інтересів, потреб тощо. Саме особливості сприйняття людиною навколишнього світу, ідентифікації себе як частини соціуму, внутрішні протиріччя окремих індивідів призводять до протистояння з оточуючими та зародження конфлікту.

Вказують, що правові конфлікти є проявом ідеологічного різноманіття і результатом протиріч щодо застосування норм права, порушення прав і свобод людини, тлумачення правових норм [5]. Ці причини, які в першу чергу мають психологічне підґрунтя, призводять до цілком прагматичних наслідків – зародження і розвитку конфліктів, що може набувати різних форм їх проявів.

У випадках загострення конфлікту, потенційної чи явної небезпеки шкоди власним інтересам, люди намагаються вирішити правові конфлікти. Коли різні, в тому числі й мирні способи, якщо такі мали місце, не дали позитивного результату, намагаючись вирішити правові конфлікти, люди вдаються до юридичної техніки їх розв'язання. І саме у момент прийняття рішення, як позбутись негативного для себе становища, захистити себе, своє право, свою власність,

людина обирає найефективніші, з її точки зору, способи вирішення конфлікту.

У який же спосіб найефективніше вирішити межовий земельний спір? Норми статті 158 Земельного кодексу України вказують на те, що органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів уповноважені розглядати та вирішувати лише окремі види земельних спорів. Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України до відання суду віднесені розгляд усіх спорів, що виникають у сфері земельних правовідносин, передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Так, переважна більшість правозахисників та адвокатів радять своїм клієнтам активно звертатись до суду у випадку наявності чи зародження спорів задля «втягування» сторін у довготривалі і витратні судові процеси. На наше переконання, необхідно відходити від усталеної практики направляти учасників, в першу чергу, межових спорів задля вирішення правового конфлікту до судових органів; натомість запроваджувати позасудові, альтернативні судовим, інші, можливо, дієвіші способи вирішення правових проблем.

Сьогодні межові спори є найпоширенішими в Україні серед інших земельних спорів. Однак судові способи їх вирішення переважно неефективні, такі, що не задовольняють сторін спору, адже не вирішують сам конфлікт, що виник між сторонами; в першу чергу, спір вирішується у рамках правозастосування. Аналіз тематичних справ Єдиного державного реєстру судових рішень теж дає негативну статистику: в середньому у 2013 році з 14 порушених проваджень по межових спорах у місцевих судах лише один позов задоволений повністю чи частково [6]. Цікаво, що останні соціологічні дослідження оцінки рівня задоволеності громадян якістю окремих аспектів функціонування судів (зручність у користуванні послугами суду, робота суддівського

апарату, канцелярії тощо) вказують на покращення цього адміністративного юридичного сервісу [7]. Разом з тим судова статистика у порівнянні з 2011 та 2012 рр. вказує на щорічне зменшення звернень за захистом до органів правосуддя: кількість справ та матеріалів цивільного судочинства, що надійшли до місцевих та апеляційних судів, представлена у негативній динаміці до 19 % [8]. Все це свідчить про неспроможність судової системи забезпечити виконання покладених на неї функцій в частині межових земельних спорів.

На жаль, поки що в Україні не розвинена система позасудового вирішення правових конфліктів, а судочинство у межових земельних спорах фактично є бездієвим. Але люди, особливо у сільській місцевості, звичайнісінько до того, що сусідські межові війни закінчують гучним судом, де конфлікт не вирішується, а загострюється ще більше, і громадяни вдаються до т. зв. «самозахисту», подекуди з вилами в руках. В сучасних реаліях нормативно визначена процедура судочинства не забезпечує реалізацію правового механізму вирішення переважної більшості земельних спорів, адже немає оперативності і вирішення правового конфлікту. Натомість у більшості розвинених країн конфліктуючі сторони дедалі частіше звертаються до процедур медіації як до альтернативи судового вирішення спору.

Під медіацією розуміють посередництво у досягненні порозуміння між сторонами конфлікту. Медіацією називають процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), який веде переговорний процес, вислуховує аргументацію обох (або кількох) сторін щодо суті спору, дає кваліфіковані поради і активно допомагає сторонам самостійно прийняти рішення, що задовольнить всіх учасників [9].

Медіація є альтернативою судовій тяганині і не просто здатна вирішити спір, а й спроможна викоринити правовий конфлікт,

примирити сторони конфлікту. Погоджуюсь з А. М. Мірошниченком, що слід відрізнити поняття «вирішення спору» від «правосуддя»; відмежувальною ознакою правосуддя є те, що при його здійсненні вирішення спору характеризується остаточністю і неможливістю оскарження прийнятого рішення до іншої системи органів [10].

Розглянемо основні ознаки, принципи і позитивні сторони медіації.

Медіація будується на принципах добровільності, конфіденційності, прозорості, прийнятності. До медіації звертаються тоді, коли сторони хочуть заощадити час для вирішення спору, кошти, тоді, коли хочуть не нанести шкоди репутації, коли не впевнені щодо рішення, яке може ухвалити суд. Важливо, що медіація дає сторонам можливість впливати одна на одну таким чином, щоб діяти взаємовигідно і контролювати свої збитки. Позитивним є те, що в результаті застосування процедури медіації обидві конфліктуючі сторони почувуються переможцями, замість «один переможець і один переможений» у судових справах. Так, процедурно медіація забезпечує сторонам прийнятніші результати, ніж судовий розгляд справи, де можливе лише загострення конфлікту. Медіація дозволяє розглянути усі виміри спору, а не лише правовий вимір конфлікту.

Переваги медіації:

- забезпечує конфіденційність та прозорість процесу;
- сторони конфлікту самостійно обирають медіатора;
- застосовується на будь-якій стадії конфліктних відносин;
- заощаджує час і кошти для вирішення конфлікту;
- сторони мають можливість посилатися на будь-які обставини, які, на їх погляд, мають значення для вирішення спору;
- сторони конфлікту можуть досягти компромісу, який задовольнить їх обох;
- медіатор примиряє сторони конфлікту;

- медіація не шкодить репутації конфліктуючих сторін;
- відсутність необхідності змагальності для досягнення домовленості;
- дозволяє мінімізувати емоційну напругу між сторонами і знайти найприйнятніший варіант вирішення спору;
- більш висока ймовірність виконання рішення по процедурі медіації, адже сторони, які самостійно досягли згоди і виробили рішення, більше мотивовані його виконувати.

Варто відзначити, що при застосуванні процедури медіації не потрібно витратити зайвих коштів на необхідні послуги адвоката, представництва інтересів, юридичний супровід процесу, підготовку процесуальних документів – позовних заяв, клопотань, скарг тощо.

Важливим є психологічний аспект медіації – він полягає у тому, щоб завдяки наданню можливості сторонам конфлікту сформулювати й висловити власні позиції та озвучити інтереси, розробити спільне рішення – вихід з конфліктної ситуації, який влаштує обох сторін. В цьому полягає принцип прийнятності сторонами спільного рішення.

Правове регулювання процедурою медіації в Україні відсутнє, однак практика її застосування є динамічною. Щороку зростає кількість сертифікованих медіаторів, правознахисників та адвокатів, які спеціалізуються та практикують у цій сфері. Вже давно існує потреба розроблення і прийняття окремого закону, який був би достатньо гнучким, щоб забезпечити автономність процедури і задоволеність сторін. Так, у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про медіацію» № 7481 від 17.12.2010 р., однак згодом його відкликано.

Відмітимо, що у Росії набув чинності Закон «Про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (процедури медіації)» від 1.01.2011 р. [11]. Російським законом для сторін передбачена мож-

ливість укласти спеціальну угоду про застосування процедури медіації та протягом обумовленого терміну зобов'язатися не звертатися до суду для вирішення спору, який виник або може виникнути між сторонами. Найчастіше це робиться у самих договорах, які надалі можуть стати предметом відповідного конфлікту. Процедура медіації може бути застосована при виникненні спору як до звернення до суду або третейського суду, так і після початку судового розгляду або третейського розгляду, в тому числі за пропозицією судді або третейського судді.

Достатньо нова для України процедура медіації вже тривалий час широко та досить успішно застосовується в інших країнах світу. Міжнародні стандарти медіаційної процедури закріплені у ряді документів, таких, як Європейський кодекс поведінки медіатора [12]. Варта уваги Рекомендація КМ державам-членам Rec(2002)10 від 18.09.2002 р. про медіацію у цивільних справах, керівні принципи стосовно медіації, яких держави – члени РЄ повинні дотримуватися. Комітет міністрів Ради Європи заохочує держави-члени запроваджувати медіацію в цивільних справах у найбільш зручний для них спосіб як у публічному, так і в державному секторі, базуючись на принципах того, що медіація за вибором кожної окремої держави може застосовуватись як у судовому, так і позасудовому порядку [13].

Відзначимо також наявність окремого міжнародного документа, регулюючого процедуру медіації у цивільних та комерційних справах – це Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [14]. Директива є обов'язковим до виконання актом в аспекті досягнення конкретного результату, при цьому держави-члени ЄС мають право обирати форму та спосіб її імплементації з урахуванням особливостей національної правової системи та правових традицій.

На наш погляд, терміновому врегулюванню підлягають не правові норми, якими керуються при вирішенні конфліктів юрисдикційні органи, а ті земельні матеріальні й земельні процесуальні норми, які породжують земельні конфлікти і призводять до збільшення судових земельних спорів. Також впровадження у правову культуру правових звичаїв позасудового вирішення земельних спорів здатне не лише ефективно примирити конфліктуючі сторони, стати початком реформування судочинства.

Видається, що проблема постійного збільшення кількості правових конфліктів не може бути розв'язана цілковито та одномоментно. Зменшення їх кількості може бути досягнуте через стимулювання збільшення позасудових практик примирення сторін і поширення позитивного досвіду застосування процедури медіації. Суспільство отримає значні зиски від існування дієвої системи позасудового правосуддя: від розвантаження судових органів – до зменшення соціальної напруги у соціумі.

Список використаної літератури

1. *Лейба А. В.* Правове регулювання вирішення земельних спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / А. В. Лейба ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 18 с.
2. *Земельне право : підруч.* / За ред. В. І. Семчика і П. Ф. Кулинич. – К. : Ін Юре, 2001. – С. 236.
3. *Шемшученко Ю. С.* Земельні спори / Ю. С. Шемшученко // *Юридична енциклопедія.* – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. – К., 1999. – Т. 2. – С. 590-591.
4. *Шульга М. В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. – Х. : Консум, 1998. – С. 185-187.
5. *Конфліктологія : підруч. для студ. вищих навч. закл. юрид. спец.* / За ред. А. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків : Право, 2002. – 256 с.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>
7. Соціологічні дослідження : залучення громадянського суспільства до реформування судової системи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fair.org.ua>
8. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2012 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.gov.ua>
9. *Курс цивільного процесу : підруч.* / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. [за ред. В. В. Комарова]. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
10. *Мірошниченко А. М.* Земельне право України : [навч. посіб.] / А. М. Мірошниченко. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с. – («Бібліотека Української школи законотворчості»).
11. Федеральний закон Российской Федерации «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)» от 27 июля 2010 г. № 193-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duma.consultant.ru>
12. European Code of Conduct for Mediators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu>
13. *Рекомендація КМ* державам-членам Rec(2002)10 від 18.09.2002 р. про медіацію у цивільних справах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://https://wcd.coe.int>
14. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в громадянських і комерційних справах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>